

جنگلهای زاگرس مرکزی در حال حاضر تحت انواع بهره برداری های ناپایدار اعم از چرای دام، زراعت در زیر اشکوب توده های جنگلی، تامین سوخت و مصارف روستایی از درختان و... قرار داشته که نتیجه آن تخریب و شروع روند قهقرایی در سیر توالی جنگل هاست. این تهدیدات همراه با ایجاد تغییرات اساسی در ساختار جنگل و دگرگونی اکوسیستمها، از جمله مهمترین دلایل اختلال و تهدید تنوع زیستی گیاهی و جانوری است. برنامه حفاظت و توسعه پایدار کوهستان زاگرس مرکزی، با رویکرد مشارکتی و با هدف تلفیق حفاظت از تنوع زیستی و مدیریت توسعه پایدار و متوازن منطقه از طریق همسو نمودن مدیریت و بهره برداری پایدار منابع از جمله منابع جنگلی تدوین شده است و به دنبال یکپارچه سازی حفاظت از تنوع زیستی در توسعه زیرساخت های عمرانی و برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی در زاگرس مرکزی است.

توسعه نیافتگی و بهره برداری های عرفی و بیش از توان ظرفیت رویشگاه جنگلی از یک سو و عدم توجه به جایگاه جوامع محلی در تصمیم سازی و مشارکت در برنامه ریزی و مدیریت منابع جنگلی، سبب شده است که تا کنون اجرای برنامه های متنوع و متعدد جنگلداری با موفقیت همراه نباشد.

ابتکار سبز در جنگلداری پایدار با رویکرد مشارکتی به دنبال بهره برداری پایدار از تولیدات و خدمات اکوسیستم جنگلی بدون کاستن از ارزش های ذاتی و توان مولد جنگل و همچنین بدون تاثیر سوء بر محیط فیزیکی و اجتماعی پیرامون جنگل است. که با افزایش بازده اجتماعی- اقتصادی و مالی می تواند در تعدیل فقر، افزایش امنیت غذایی و برابری اجتماعی و ایجاد معیشت پایدار، اثرات مثبت فراوانی به دنبال داشته باشد. عدم توجه به مشارکت جوامع محلی در برنامه ریزی از مهمترین مسایلی است که ابتکار سبز برای پاسخ به این نیاز تدوین و اجرا خواهد شد.

ابتکارات سبز جنگلداری سعی دارد با در کنار هم قرار دادن شاخص های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیک در منطقه، از طریق بهره برداری پایدار از جنگل به شاخص های تنوع زیستی در محدوده طرح حفاظت از تنوع زیستی سیمای کوهستان زاگرس مرکزی دست یابد. ابتکار سبز جنگلداری با هدف حفاظت پایدار، توسعه و تقویت پوشش گیاهی با مشارکت مردم محلی اجرا خواهد شد که ضمن باز سازی مناطق تخریب یافته اکوسیستم جنگلی و ایجاد معیشت پایدار چهارچوبی را برای اصلاح نظام های برنامه ریزی محلی و منطقه ای و با رویکرد مشارکتی ارائه می نماید. بنابراین

ابتکار سبز جنگل می تواند تامین کننده اهداف اجرایی: "احیاء، بازسازی و حفاظت از اکوسیستم‌های جنگلی در کوهستان زاگرس مرکزی" و "بهبود و تقویت نظام برنامه ریزی کلان توسعه سبز در برنامه حفاظت و توسعه پایدار کوهستان زاگرس مرکزی" باشد.

۲- تعاریف و مفاهیم

ابتکار سبز در بهره برداری پایدار جنگل:

محدوده گسترده‌ای از اقدامات و برنامه‌های اجرایی را در بر می‌گیرد که با بهره‌گیری از ظرفیت‌های اجتماعی و اکولوژیک به طور مستقیم یا غیر مستقیم سبب برقراری و تداوم پایداری در اکوسیستم‌های جنگلی گردد و نیازهای اجتماعی و اقتصادی جوامع محلی جنگل‌نشین را از طریق حفظ، احیاء و بهره‌برداری از جنگل‌ها برآورده نماید، تحت عنوان ابتکار سبز نامیده می‌شود. مشارکت جوامع بهره‌بردار محلی در برنامه‌ریزی از شاخصه‌های ابتکار سبز جنگلداری پایدار است.

ابتکار سبز جنگلداری باید بتواند در بازه زمانی مشخص از طریق جلب نظر تصمیم سازان و دست اندر کاران تامین مالی شود.

توسعه سبز:

توسعه سبز در مقابل فعالیت‌های توسعه ناپایدار مخرب منابع طبیعی و زیستی مطرح می‌گردد و رویکردی مشارکتی و فرابخشی دارد. توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی که مبتنی بر ظرفیت‌های قابل بهره برداری و متناسب با توان رویشگاهی در حوزه‌های آبخیز شکل می‌گیرد تحت عنوان توسعه سبز مطرح می‌گردد.

رویکرد مشارکتی و فرابخشی ابتکار سبز:

برنامه ریزی در ابتکار سبز از مقیاس محلی آغاز شده و با به رسمیت شناختن محدوده‌های عرفی بره برداران در حوزه آبخیز مشارکتی گسترش می‌یابد. ترسیم چشم انداز توسعه اقتصادی و معیشت پایدار برای جوامع محلی در ابتکار سبز مشارکت آنان را در برنامه‌ریزی به همراه خواهد داشت. لزوم تفکر جمعی، تعامل بین بخشی و توجه به الویت‌های تمامی ذینفعان و دستگاه‌های اجرایی در تدوین برنامه‌های اجرایی رویکرد فرابخشی ابتکار سبز را برجسته می‌سازد.

۳- اصول:

ابتکارات سبز باید به نحوی تدوین و اجرایی گردد که علاوه بر تامین نیازهای اجتماعی و اقتصادی، حفظ و توسعه پوشش جنگلی و تنوع زیستی در زاگرس مرکزی را به دنبال داشته باشد و در ابعاد مختلف پاسخگو انتظارات مربوطه باشد. کلیه ابتکارات سبز کاملاً منطبق بر شرایط اکولوژیک و ظرفیت‌های طبیعی اکوسیستم جنگلی است و باید در اولین گام شرایط و توان اکولوژیک اکوسیستم جنگلی، تولیدات و خدمات اکوسیستم جنگلی مورد ارزیابی دقیق قرار گیرد.

شناسایی نیازهای معیشتی و شرایط اجتماعی و اقتصادی جوامع جنگلی گام بعدی در ارایه ابتکار سبز می‌باشد. شناسایی و ثبت دانش بومی در این راستا بسیار ضروری و سودمند است. توجه به الویت‌ها و تعاملات بین بخشی سبب افزایش موفقیت اجرای ابتکار سبز خواهد بود.

انتظاراتی که در ابعاد مختلف باید از طریق توسعه سبز تامین گردد عبارت است از:

بعد محلی:

نیازهای معیشت جنگل‌نشینان باید تامین شده و ارایه خدمات اکوسیستمی به طور مستمر تضمین و ادامه یابد.

بعد اقتصادی - اجتماعی:

تولید مستمر چوب و محصولات غیرچوبی جنگل، گیاهان دارویی و... تضمین گردد و چشم انداز جنگل و جنبه‌های تفریحی مد نظر قرار گیرد و منابع درآمدی سبز برای جوامع محلی ایجاد نماید.

بعد اکولوژیکی:

تنوع زیستی، حیات وحش و پوشش گیاهی حفظ گردد. کمیت و کیفیت منابع جنگلی حفظ و توسعه یابد.

بعد جهانی:

ذخیره و ترسیب کربن را به همراه داشته باشد و اثرات تغییرات اقلیمی را تعدیل نماید.

اصول ابتکار سبز جنگلداری پایدار:

۱- مشارکتی و فرابخشی بودن در برنامه ریزی و اجرا

۲- برنامه ریزی از سطح محلی آغاز و سپس در سطوح بالاتر توسعه می یابد.

۳- با توان رویشگاه و ظرفیتهای اکولوژیک همخوانی دارد.

۴- با ایجاد معیشت پایدار، منابع پایه حفظ و ریسک های آتی کاهش یابد.

۵- اصلاح نظام برنامه ریزی در جهت دستیابی به اقتصاد و توسعه سبز

۶- ظرفیت سازی در جوامع محلی و توسعه انسانی

۴-چارچوب سیاستها و راهبردها

سیاستها:

- حفاظت و بازسازی چشم انداز سیمای کوهستان زاگرس مرکزی
- جامع نگری در مدیریت اکوسیستم های زاگرس مرکزی با رویکرد فرابخشی
- توسعه مشارکت مردمی و ذینفعان
- کاهش سهم اعتبارات دولتی در مدیریت اکوسیستم زاگرس مرکزی
- افزایش سهم ارزش اقتصادی کارکردها و خدمات اکوسیستم جنگلی در تولید ناخالص ملی
- مهار توسعه ناپایدار از طریق توسعه سبز

راهبرد:

- حفظ تنوع زیستی موجود و سلامت اکوسیستم ها
- ارتقای آگاهی و جلب مشارکت تصمیم گیران، نهادهای مدنی و مردم در حفاظت از ارزش های تنوع زیستی
- احیا، بازسازی و حفاظت از اکوسیستم های جنگلی در کوهستان زاگرس مرکزی
- استقرار و ارتقای نظام برنامه ریزی منطقه ای و توسعه ابزارهای مدیریت کوهستان زاگرس مرکزی
- تنظیم و تعدیل سیاستها، قوانین، مقررات و خط مشی های حمایتی برای حفاظت از کوهستان زاگرس مرکزی
- توسعه ارزیابی راهبردی محیط زیست و تعیین ارزش اقتصادی کارکردها و خدمات اکوسیستمی
- بهبود و تقویت نظام برنامه ریزی کلان توسعه سبز
- حفاظت و احیای ارزشها و فرهنگ بومی و سنت های سازگار محیط زیست

۵- مولفه های اجرایی و برنامه اقدامات پیشنهادی

انواع بهره‌برداری ناپایدار و بیش از توان تولیدی و اکولوژیک اکوسیستم جنگلی برای تامین معیشت و نیازهای اقتصادی جوامع که وابسته به جنگل هستند، سبب کاهش کمیت و کیفیت اکوسیستم جنگلی شده و بر روی یکی از مهم‌ترین شاخص‌های پایداری اکوسیستم های جنگلی یعنی تنوع زیستی تاثیر منفی می‌گذارد. مولفه های اجرایی در ابتکار سبز جنگل به نحوی است که در جهت کاهش عوامل ناپایداری و تهدید اکوسیستم جنگلی در سطح مناطق آبخیز مدیریتی اثر گذار خواهد بود. مهمترین عوامل تهدید و تخریب و ابتکارات سبز متناسب با آنها در محدوده زاگرس مرکزی عبارتند از:

✓ تغییر الگوی کشت، کاهش و حذف شخم اراضی در زیر اشکوب جنگل

در بخش وسیعی از عرصه جنگلهای مناطق پایلوت در زیر اشکوب توده های جنگلی با انبوهی پوشش تاجی متفاوت و در شیب های مختلف زیر زراعت دیم قرار دارد. این امر تجدید حیات طبیعی جنگل را از بین برده، سطوح جنگل را کاهش داده و فرسایش خاک افزایش یافته است. برای مهار این تهدید و کاهش و حذف شخم اراضی زیر اشکوب جنگلها، برنامه تغییر الگوی کشت از زراعت یکساله به چند ساله و پایا با گونه های بومی ترجیحا گونه های درختی و درختچه ای مثمر جنگلی و گونه های دارویی و صنعتی رویشگاه جنگلی با همکاری سازمان جهاد کشاورزی تهیه و به اجرا در خواهد آمد. برنامه ریزی برای منابع درآمدی جایگزین با توجه به پتانسیل های موجود در عرصه برای این دسته از زارعین در قالب ابتکار سبز پیش بینی میگردد

✓ معرفی معیشت جایگزین چرای دام در جنگل :

جنگل‌های مناطق پایلوت در تمامی گستره آن و در سراسر فصول سال محل تعلیف و تردد دام‌های روستایی و عشایری است. دام‌های عشایری زودتر از موعد قانونی تعیین شده برای بهره برداری از مراتع وارد عرصه جنگل‌ها شده و دیرتر از زمان مقرر از عرصه جنگل خارج می‌گردند و دام های روستائی در طول سال در عرصه جنگل حضور دارند. جهت کاهش تهدید چرای دام در جنگل و در قالب ابتکار سبز زون بندی جنگل‌های منطقه بر اساس انبوهی تاج پوشش و ممنوعیت چرا در جنگل‌های با تاج پوشش بالا و واجد زادآوری طبیعی، بکارگیری حفاظت انفرادی و سیستم های سیلوپاستچرال و معرفی معیشت جایگزین و کاهش و حذف دام در ازای افزایش درآمدهای جایگزین از راهکارهای اصلی بشمار می رود.

✓ تامین انرژی سوخت از جنگل :

قطع غیر مجاز و قاچاق چوب و ذغالگیری از جمله دیگر پدیده های مخرب در اکوسیستم جنگلی زاگرس مرکزی است که ناشی از شرایط اقتصادی و اجتماعی حاکم بر این عرصه هاست. توسعه فناوری های نوین و انرژی های پاک و توسعه زراعت چوب و اجرای شیوه های جنگل شناسی و پرورش جنگل و حفاظت مشارکتی از پیشنهادات ابتکار سبز جنگل در این بخش بشمار می رود.

در مجموع تدوین برنامه اجرایی در قالب ابتکار سبز مبتنی بر دستورالعمل بهره برداری پایدار از جنگل در زاگرس مرکزی و سند آمایش استان و سند راهبردی حفاظت و توسعه پایدار بر پایه مشارکت مردمی شکل خواهد گرفت. در ارتباط با اجرایی شدن برنامه و بسته به نوع اقدام برای رفع چالش ها و خطرات زیست محیطی در جهت حفظ تنوع زیستی ذینفعان، شناسایی و با مشارکت و همکاری ذیربطان برنامه اجرایی جامع تدوین می گردد.

✓ اقدامات پیشگیری و مقابله با آفات و امراض :

مجموعه ای از عوامل مختلف در توسعه بیماری و آفات در جنگلهای زاگرس موثر هستند . آفاتی نظیر جوانه خوار و برگ خوار بلوط ، سوسکهای چوب خوار ، داروآش ، و انواع بیماری های قارچی و باکتری با مساعد شدن شرایط در جنگلها طغیان مینمایند یکی از مهمترین چالشهای اکوسیستم جنگلهای زاگرس وقوع پدیده زوال بلوط در این رویشگاه است که با ایجاد شرایط مساعد، عامل بیماری قارچی ذغالی بلوط به شدت توسعه می یابد و با فعالیت آفات چوبخوار ، پدیده خشکیدگی بلوط به وقوع می پیوندد اما به طور کلی عوامل مستعد کننده در توسعه بیماری ذغالی بلوط و طغیان سوسک های چوبخوار به شرح زیر تقسیم بندی شده است.

- خشکسالی (شدت و تداوم آن)
- تغییر اقلیم (افزایش درجه حرارت و تغییرات رژیم بارندگی)
- افزایش شدت و مدت ریزگردها (اختلال در فیزیولوژی)
- حضور دام بیش از ظرفیت عرصه ها و کوبیدگی خاک جنگل
- عدم زادآوری و تجدید حیات طبیعی جنگل و کهنسالی درختان (فقر رویشگاه جنگلی)
- شخم و زراعت در زیر اشکوب جنگل

برنامه های نظیر کمک به ذخیره نزولات جوی ، حذف چرای دام و شخم از زیر اشکوب جنگلها ، باز سازی مناطق آسیب دیده جنگلی و اجرای عملیات جنگلشناسی ، بهداشتی و پرورش جنگل ها از مهمترین اقداماتی است که برای پیشگیری و کنترل پدیده زوال جنگلهای بلوط و متناسب با شرایط اجتماعی و اقتصادی هر سامان عرفی در قالب ابتکارات سبز به مرحله اجرا در می آید.

۶- معیارها

معیار هایی که برای سنجش و ارزیابی تهیه و اجرای ابتکارات سبز مد نظر قرار خواهد گرفت. به شرح زیر است. معیار های زیر باید در تدوین و اجرای برنامه های ابتکار سبز رعایت گردد.

- حذف و یا کاهش فعالیت های معیشتی ناپایدار و مخرب اکوسیستم جنگلی زاگرس مرکزی در ازای اجرای برنامه
- بهبود شاخص تنوع زیستی، کمیت و کیفیت رویشگاه جنگلی
- برنامه های مورد پذیرش بهره برداران و ذینفعان محلی
- توسعه مشارکت مردم در مدیریت اکوسیستم جنگلی زاگرس مرکزی
- فعالیت جمعی و فرابخشی در تدوین و اجرای برنامه های ابتکار سبز
- سازگاری ابتکارات سبز با ساختار و توان اکولوژیک (میزان بارندگی ، وضعیت منابع آبی ، حاصلخیزی و حفاظت خاک ، میزان رویش و تولیدات جنگل و ...) اکوسیستم جنگلی زاگرس مرکزی
- توسعه اقتصاد سبز در جوامع محلی جنگل نشین
- ظرفیت سازی و توسعه دانش بومی در اجرای ابتکار سبز جنگلداری

۷- مدیریت مشارکتی ابتکار سبز:

برنامه ریزی و اجرای ابتکار سبز کاملاً جنبه مشارکتی دارد و باید با حضور و نقش فعال ذینفعان طراحی و با رویکرد فرابخشی به مرحله اجرا درآید.

در همین راستا، کمیته مدیریت منطقه آبخیز مدیریتی، بعنوان ساختاری فرابخش و فراشهستانی (حوضه ای) جهت مدیریت کوهستان زاگرس مرکزی در سطح مناطق آبخیز مدیریتی، تعیین شده است. این کمیته متشکل از فرمانداران و نمایندگان ذینفعان کلیدی هر یک از شهرستان های اصلی واقع در منطقه آبخیز مدیریتی است و ریاست آن با حکم استاندار به طور چرخشی یا متمرکز به فرمانداران مربوطه و یا یکی از فرمانداران ابلاغ و دبیری آن نیز بعهده دبیرخانه اجرایی استانی مدیریت کوهستان زاگرس مرکزی، می باشد (نمودار).

علاوه بر آن، توجه به این نکته ضروری است که نمایندگان اداره منابع طبیعی شهرستان و اصناف و اتحادیه بهره برداران در کمیته مدیریت مناطق آبخیز، عضویت داشته و حق رای دارند و لذا از این مجرا می توان ایده ها، ابتکارات و طرح های پیشنهادی را در بستری مشارکتی تهیه، اجرا و ارزیابی نمود. گام های مدیریت مشارکتی ابتکار سبز شامل :

گام اول - تعیین هدف، ارزیابی اکوسیستم و شناسایی عوامل تهدید

گام دوم - شناسایی بهره برداران عمده و ذینفعان محلی

گام سوم - اولویت بندی عوامل اجتماعی و اقتصادی اثر گذار

گام چهارم - تعیین ظرفیت های موجود قابل بهره برداری اکوسیستم جنگل در مناطق آبخیز مدیریتی زاگرس مرکزی

گام چهارم - برگزاری جلسات مشورتی برای تهیه پیش طرح با نظر ذینفعان

گام پنجم - ارایه راه کار های اقتصادی ابتکار سبز بر اساس رویکرد توسعه سبز

گام ششم - تعیین معیارهای ارزیابی و ارایه جداول زمانی و مکانی و اعتباری اقدامات اجرایی ابتکارات سبز

گام هفتم - تهیه طرح و ارائه آن در کمیته های مدیریت کوهستان زاگرس در سطوح مناطق آبخیز مدیریتی و استان:

در این خصوص یادآور می شود

گام هشتم - بودجه اجرای ابتکار سبز از محل اعتبارات استانی و یا ملی، و در قالب برنامه های پنج ساله و سالانه توسعه

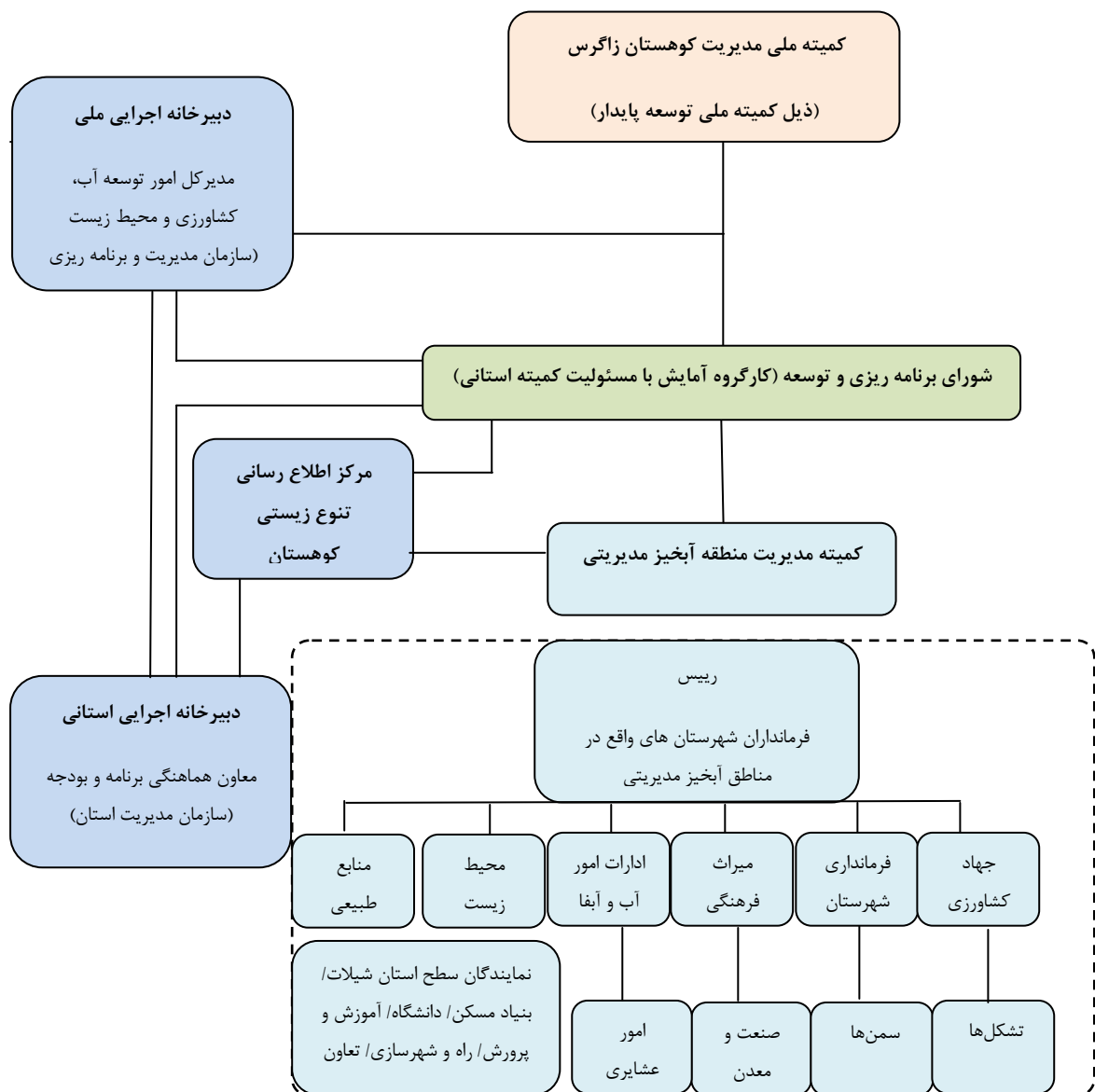
ملی و استانی، تامین میگردد. بهره گیری از ظرفیت های تامین اعتبار از طریق صندوق های اعتباری خرد در روستاها

نظیر صندوق حمایت از پروژه های منابع طبیعی که با مشارکت بهره برداران و تشکل های صنفی راه اندازی شده است

می تواند در توسعه مدیریت مشارکتی موثر باشد.

گام نهم - پایش و ارزیابی همراه با تهیه گزارش و ارائه آن به کمیته مدیریت مناطق آبخیز مدیریتی کوهستان زاگرس

مرکزی جهت تصویب و جلب حمایت های مورد نیاز

عوامل اجرایی و وظایف آنها در اجرای ابتکار سبز جنگلداری به شرح زیر است:

- **مدیر پروژه استانی** ← وظیفه برقراری ارتباط و هماهنگی های فرابخشی در سطح استان را بعهده داشته و رابط سطح ملی و استانی است. همچنین مسئولیت ارائه گزارش به کمیته های مدیریت کوهستان زاگرس و هدایت پروژه را بر اساس معیار های پیشنهادی انجام می دهد.
- **مجری اقدامات ابتکار سبز** ← بهره برداران عرفی در منطقه آبخیز مدیریتی که می توانند به عنوان فرد حقیقی و یا در قالب تشکل های صنفی یا شورای اسلامی روستا و... شناسایی و ساماندهی گردند.

- تسهیل گر ← سمن ها به عنوان ابزار مهم در ترویج و آموزش و ظرفیت سازی در اجرای ابتکار سبز به کار گرفته خواهند شد.
- ناظر ابتکار سبز ← کمیته مدیریت منطقه آبخیز مدیریتی بر فرایند تصویب، اجرا و هزینه کرد اعتبارات ابتکار سبز نظارت داشته و گزارش های ارائه شده را بررسی و تصویب می نماید.
- مسئول پایش ابتکار سبز ← کمیته مدیریت استانی کوهستان زاگرس ذیل شورای برنامه ریزی و توسعه استان، مسئول پایش خواهد بود. با در نظر گرفتن هدف ابتکارات سبز، نتایج حاصل از اجرای ابتکار سبز بر اساس شاخص ها ارزیابی شده و چالش ها، تهدیدات و موانع اجرای ابتکار سبز مشخص و مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد و راهکار لازم برای رفع موانع اجرایی پیشنهاد می گردد و درصد موفقیت در دستیابی به معیار های مد نظر ابتکار سبز مشخص و به کمیته ملی مدیریت کوهستان زاگرس گزارش می شود.

۸- منابع و مآخذها

- طرح صیانت و توسعه زاگرس مرکزی - سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری. ۱۳۸۲
- برنامه حفاظت و توسعه پایدار زاگرس مرکزی - دفتر پروژه بین المللی حفاظت از تنوع زیستی زاگرس مرکزی. ۱۳۹۳
- برنامه جامع نجات زاگرس - موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع. ۱۳۹۱
- دستورالعمل بهره برداری پایدار از جنگل در زاگرس مرکزی - کامران پورمقدم. ۱۳۹۴

تهیه کننده: کامران پورمقدم